

Bergen 20.04.1944

Dette manuskriptet ble funnet hos fru Sigrid Kirkemo på Skarnes vinteren 2003. Det er ingen overskrift, ingen dato og ingen signatur. Det er imidlertid klart at temaet er eksplosjonsulykken i Bergen 20. april 1944. Av personnavn ble det også klart at de involverte var barn, svigerbarn og barnebarn av fru Kirkemos onkel, sogneprest i Nordnes, Johan Laurits Andersen.

En ringerunde blant slektninger viste etter hvert at forfatteren var Eilif Wolff Paulson, professor i bedriftsøkonomi ved Handelshøgskolen, født i 1892. Hans døttre, Karen Paulson Wolff og Sigrid Paulson Monrad-Krohn, har identifisert både seg selv, andre slektninger og situasjoner.

Manuskriptet, seks sider heftet sammen med en rusten binders, er maskinskrevet på gjennomslagspapir, misfarget og i meget skjør forfatning, formodentlig på grunn av fuktighet. Mindre deler av siste side er revet bort. Original ortografi og tegnsetting er forsøkt beholdt i transkripsjonen.

Knut Kirkemo

MANUSKRIFTET

Side 1

Jeg vil forsøke å sammenfatte hvad jeg har sett selv og ellers mener å vite med sikkerhet mens inntrykket endnu er friskt.

Det var den 20 april, klokken 9.38. Veiret var tungt og mørkt med ganske sterk vind fra syd. Hjemme sat vi alle ved frokostbordet unntagen Sigrid som sat i sengen i soveværelset like ved vinduet. Pludselig sier Karen "se det brenner" og viser inn på veggen i stuen hvor vi ser et intenst ildskjær fra det vinduet som verner mot nord ut mot Vågen. Vi springer til vinduet og ser en intenst lysende flamme slå opp bak havnevesenets bygning ved Bradbenken. Flammen kan nærmest sammenlignes med en fyrverkeriflamme, intenst hvitglødende og blendende med en søm av stjernelignende gnister. Etter noen sekunder skjer en eksplosjon som fyller hele synsfeltet med hvitt lys. Vi søker instinktsmessig

dekning i hjørnet og et øieblikk etter kommer lufttrykket. Og deretter smellet som blanner sig med singling av glass ute og inne, ramling av taksten og brak av skorstener som styrter i gaten. Sigrid som lå i sengen er inne hos oss på mindre enn et sekund. Alle viser seg å være uten en skramme, men barnene som ventelig vettskremte. Da braket er over ser vi at der allerede er flammet opp stor brann ved Bradbenken, Slottsgaten. Samtidig ser vi at svart røk stiger opp fra området ved Dokkeskjærskaien. Det viser at skaden i stuene er liten. I spisestuen er alle ruter hele, i stuen er et vindu slått inn med glasset strødd over gulvet, mens blomsterpotter og gardiner er havnet nede på gaten. Mollik får straks hentet opp gardinet fra gaten og senere kommer en forbipasserende dame og avleverer en av plantene. Vor leilighetsvise hushjelp fru Pedersen som nettop var kommet begynner straks å sope opp og rydde, men vi blir snart enig om at hun heller bør gå hjem og se til sit eget hus som kan antas å være verre rammet enn vort. Det blir nemlig fort klart at en katastrofe av ukjent karakter må ha rammet meget store deler av byen. Brannen i området ved Dræggen øker voldsomt og etter en tid flammer det også opp på den annen side av Vågen i området ved Nykirken. Heldigvis legger vinden sig etterhvert og det begynner å regne, men det synes utenkelig at de voldsomme branner skal kunne la sig begrense under de herskende forhold. Man måtte jo også vente at eksplosjonen skulde fremkalle mange branner ved ødeleggelse av illsteder, kortslutninger

Side 2

og andre forstyrrelser. Det gikk imidlertid bedre enn man i så måte kunne frykte, for en stor del sikkert fordi det ble fyrt i forholdsvis få ovner. Brannen på Dokkeskjærskaien som flammet opp de første minutter etter eksplosjonen skal ha begyndt i en smie hvor varmen ble blåst utover. Noe senere på formiddagen så vi fra vort vindu at der ganske plutselig blusset opp en voldsom brann ved Tollboden, antagelig som følge av gnistregnet fra Nykirkedistriktet. Det var på det tidspunkt et uhyggelig syn. Som store fakler stod Bergenskes bygning, Rosenkrantzårnet, Håkonshallen, Nykirken og Tollboden og rundt omkring disse et utall av andre mindre bygninger, og faren for utbredelse overhengende under de skiftende vindforhold.

Hjemme var vi i villrede om hva vi burde gjøre. Barnene måtte vi under enhver omstendighet ha bort og besluttet å prøve å få dem til slektninger i Haukelandsstrøket. Der var ganske snart en folkevandring fra de centrale og nordlige bydeler oppover i høiden og sydover. Folk rømte fra hjem som enten allerede var ødelagte eller som sto i fare for ødeleggelse. Det gjaldt tusenvis av mennesker, mange med større eller mindre skader. Vi pakket selv sammen det nødtørftigste og gjorde oss klar. Imidlertid måtte vi først se etter Molliks foreldre hvis leilighet på Holbergs almenning måtte antas å være sterkt rammet. Vi ble enig om at jeg skulle løpe utover, mens Mollik ventet hjemme med barnene eller hvis nødvendig kom seg av gårde med dem.

Litt utenfor Sundt i Strandgaten mødte jeg min svoger, Peter som fortalte at han hadde funnet leiligheten fryktelig ramponert og tom, men med sterke blodspor i soveværelset. Vi fik etterhvert vite at hans søster Gussi straks etter eksplosjonen hadde løpt utover fra kontoret (Hygea) og vi måtte formode at hun

var blitt med foreldrene. Først langt utpå dagen fik vi rede på at svigermor lå på Haukelands sykehus med lettere skader og at svigerfar etter behandling for øienskade og andre læsjoner på St. Fransiskus Hospital befandt sig på Sydneshaugens skole. Etter hva vi senere fik klarert var de få minutter etter eksplosjonen båret ut av leiligheten av hjelpemansker som var på pletten etter eget initiativ.

Skaden i huset hos oss var forholdsvis ubetydelig. I etagen under oss gik mange vinduer på fremsiden, men ingen på baksiden, hos os to på fremsiden og fem ruter på baksiden, i etagen over var alle ruter på forsiden hele. Gatedør og alle entredører var slått inn og låsene slitt løs,

Side 3

skaden innendørs innskrenket seg til en ubetydelighet som flærrer i gardiner, knuste blomsterglass og lignende

Om katastrofen i sin alminnelighet kan siges følgende. Eksplosjonen skjedde i et sprengstofflastet hollandsk fartøi som lå ved den indre del av festningskaaien, noenlunde ret mot kommandantboligen på festningen. Like innenfor lå dampskipet "Rogaland". Om skipets last går som rimelig forskjellige forlydender. Det rimeligste går ut på dynamittlast bestemt for Sørvaranger, der sies fra 120 til 180 tonn. Brannen skal ha oppstått på et fartøi med bensinlast som lå like ved, men noe helt sikkert synes ikke dette å være. Mit personlige inntrykk da jeg så eksplosjonen var at det måtte dreie seg om minst 100 tonn sprengstoff.

Eksplosjonens virkninger skyldtes i første rekke lufttrykket ved detonasjonen og for en mindre del sprengstykker som ble slynget ut. Det var først og fremst deler av fartøiet som ble slynget omkring. Av større gjenstander har jeg selv hittil vesentlig sett forskjellige mer og mindre deformerte stykker av jernplater fra skrog, dekk eller kjel. Det største av disse lå på Torvalmenningen foran Privatbanken og sies av folk som så nærmere på det å ha en vekt av kanskje et par tonn. Et stykke på anslagsvis et par hundre kilo lå i Kaigaten ved Lungegårdens skole. Det største skal imidlertid etter pålitelige folks utsagn ha været en del av en skipskjel som lå i Lars Hilles gate ved elektrisitetsverkets bygning. Navet av en propell – anslagsvis 150 kilo – lå i Strømgaten ved Fosswinckelsgate. En båtdavit havnet langt ute i Formannsvei og forskjellige større gjenstander i strøket fra Skansen og oppover. Selv så jeg om morgenen tallrike større og mindre sprengstykker strødd ut gjennom Strandgaten. En mengde "projektiler" må også være havnet på hustak hvor de har gjort betydelige ødeleggelser.

Stort sett må dog "projektilvirkningen" ha været ubetydelig sammenlignet med lufttrykkvirkningen og i visse tilfeller sugevirkningen. Det mest påfallende eksempel på denne siste har en vel ved gassbeholderen i Jektviken som er blitt løftet og delvis veltet til siden. I strøket rundt Vågen bevirket i mange tilfeller hel ødeleggelse av takkonstruksjoner, fortrinnsvis i den eldre trebebyggelse. Tilfeller av ødelagte brannmurer og indre skillevegger fantes i 5hundre meters avstand. Mest iøyenfallende og mest vidstrakt var ødeleggelsen av vinduer

Side 4

og dører så vel ytre som innvendige. Virkningen var imidlertid høist uregelmessig fordelt. På Nordneshalvøen, Sandviken, fjellsiden og sentrum inntil Strømsgaten er det vel meget få hus som ikke har noen skade. Utenfor dette området er virkningen mere sporadisk. I sydlig retning synes virkningen å ha været mest begrenset i utstrekning, mens den er gått lengre mot vest og nord. Således var der talrike vinduer knust på Laksevåg. Avisene melder også om knuste ruter på sydsiden av Askøy. Mundtlige meldinger beretter også om tilfeller på Ytre Arna og Salhus, men dette dog foreløpig uten kontroll. Folk som befandt sig på lokaltoget Bergen–Nestun på vei til byen hadde intet merket. På den annen side ble smellet observert minst 25 a 30 kilometer – og østover- sannsynligvis også meget lengre. Forkullede papirer ble ført med vinden til Seim ca 25 km. i luftlinje.

Gjennemgående synes de øvre etager å ha lidd mindre enn de lavere. Ofte synes skadene å ha været særlig store i trange bakgater, gårdsrum og lignende men mindre i frittliggende bygninger. På pannetak hadde skadene et langt annet omfang enn på skifertak.

Den innvendige skade omfattet i de mer utsatte strøk splintring av skillevegger, listverk og dører, velting av brannmurer og ovner. Tilfeller av ødelagte trapper og bærende konstruksjoner forekommer vistnok også i en del alvorlige tilfeller.

Skaden på innbo og løsøre var i mange tilfeller betydelig, men langt mindre enn en skulle tro ved første øiekast. Knust glass, murpuss og en ufattelig mengde støv og skitt som la sig over alt ga til å begynne med inntrykk av fullstendig ødeleggelse, men ved nærmere ettersyn viste det seg gjerne at det meste var helt, selv skjøre gjenstander var ofte helt uskadede.

Som eksempel skal beskrives tilstanden i svigerforeldrenes leilighet i Holbergsalmenning 11 (Løveapoteket 2. etage) som vender til Holbergsalmenning og Strandgaten. Fra leilighetens ene side er utsikten fri til eksplosjonsstedet på den motsatte side av Vågen avstand av ca ?? m. Huset er meget gammelt, tre med utvendig murpuss. Der er høie rum med meget store dører og meget listverk. Vinduene er meget høie og med en enkelt tykk speilglassrute. Trappen var uskadt. De fleste innvendige dører var revet av hengslene og slengt utover, tapeter og listverk flerret av, skillevegg mellom bad og kjøkken splintret, fastbygget veggskap i kjøkken falt ned, en av ovnene spredt utover gulvet i sine enkelte deler. I spisestuen var møblene flyttet og delvis skadet, glas- og stentøi for en vesentlig del knust, men adskillig helt lot seg dog plukke ut. I stuen som

Side 5

er hjørneværelse og mer direkte utsatt med et stort vindu ut mot eksplosjonssiden var skadene avgjort mindre. Desto verre var det i soveværelset ved siden av. Begge fløier på dobbeltdøren til entreen var revet av og sammen med selve entredøren (også to fløier) slengt inn på gulvet. Den meget solide dørkarm var splintret og en svær bærende søile i veggen ved siden av dørkarmen var knekket over med den følge at veggen mellom entre og soveværelse (tretoms plankevegg) ble foldet sammen i en vinkel men uten å falle ned. Skilleveggen mot den tilstøtende leilighet ble i sin helhet revet løs langs

taket og en tilstøtende brannmur og skjøvet en del inn i rummet, men også den uten å falle ned. Derimot faldt en brannmur som var skjult bak tapetet på den motsatte vegg ned. Begge svigerforeldre og hushjelpen var i værelset. Alle ble såret, dels oppskåret av glass og dels forslått. Når en baketter ser åstedet må en bare undre seg over at de berget livet. I andre deler av samme hus var virkningen til dels enda verre. En stor del av huset må antagelig rives.

Omfanget av den materielle skade anslås som rimelig kan være foreløpig bare løselig og meget forskjellig. At ligger over 100 mill. kr. Synes dog presumptivt kyndige å være enige om. Sammenlignet med Osloeksplosjonen har vært nevnt fra to til fire ganger denne virkning, men det kan naturligvis bare være løselige, subjektive inntrykk.

Av enkeltvirkninger som senere er blitt kjent er bl.a. den ting at hele taket på Sandvikskirken er blitt løftet opp fra underlaget og forskjøvet i forhold til dette. Tunge gjenstander på flere hundre kilos vekt er blitt slynget langt oppover Fløisiden o.s.v. Det kan også nevnes at fartøier av ikke ubetydelig størrelse av sjøen ble slynget langt inn på kaien hvor de ble liggende helt tørt. Et betydelig stykke av Festningskaien er som ventet rast ut.

Dødsfrenes antall er angitt til over 120 norske, om dette også omfatter savnede vet jeg ikke. Der nevnes et lignende antall blinde. Det antall sårede som ble forbundet første dag gikk opp i atskillige tusener. Jeg talte selv opp i "Bergens Tidende" de fire-fem første dager noen og sytti som uttrykkelig var annosert døde ved ulykken, senere er der kommet noen flere.

Et kapittel for seg burde hjelpearbeidet ha, men her er min viden nokså spredt og tilfeldig. En vesentlig del fandt jo sted i de første timer etter ulykken. Meget skjedde jo også senere, men da i mindre dramatiske former. Etterhånden ble jo også de verst rammede strøk avsperrert, først av hensyn til de store branner som raste og senere for å hindre tyveri m.v. da hundrevis av hus jo stod åpne etter at beboerne hadde måttet forlate dem i ramponert stand for å komme i sikkerhet.

Side 6

Etter alt å dømme organiserte rednings- og hjelpearbeidet sig så å si spontant i de første minutter etter eksplosjonen og der gik ikke mange minutter før lastebiler med skadede begyndte sit lange tog til sykehus og førstehjelpsstasjoner. Alle brukelige kjøretøier ble tatt i bruk og de hårdt skadede hopet sig opp i påvente av behandling – i ganger og koridorer, liggende på gulv, sittende på trappetrin og hvor der over hode kunne finnes en plass. På en enkelt av førstehjelpsstasjonene (Fridalen skole) ble i løpet av dagen behandlet ca. 1000 personer. Ulykkens art førte med sig et uhyggelig stort antall skader i hode og ansikt som følge av glassplinter. Det var jo et fåtall personer som så den voldsomme og kortvarige brann som gikk foran selve eksplosjonen og som således hadde mulighet for å søke dekning. Men hva alle så var det voldsomme lysglimt som blaffet opp som et enormt lyn i eksplosjonsøyeblikket og som trods fullt dagslys kastet sit gjenskinn på himlen. Den naturlige reaksjon var å vende ansiktet mot vinduet uten anelse om det som ville hende i løpet av et halvt, et helt eller et par sekunder, alt etter avstanden fra eksplosjonsstedet. Mange ble også – som oss – lokket til vinduene av det foregående brannskjær uten å få

tilstrekkelig tid til å summe seg da det smaldt. Dette er forklaringen på de tusenvis av ansiktsskader. Verst var det med de mange hundre øienskadede som i første omgang ble bragt til St. Fransiskus klinikk. Overfor denne kjempeoppgave sto en eneste øienlege dr. Nyquist. Først den tredje dag kom vistnok tre øienspesialister til hjelp fra Oslo. (I arbeidet den første dag deltok også dr. Borthen som på grunn av sin alder dog bare kunne overta en mindre arbeidsbyrde).

Etter alle beretninger tok se skadede sin skjæbne med ufattelig ro og uten å klynke. Verst var det naturligvis med de mange skadede barn. Mange familier ble spredt og mange tragedier utspillet under ettersøkning av savnede. I mange tilfeller er skadene løpet av heldigere enn fra først av fryktet. På den annen side viser det sig også at skader som fra først av var anset som mindre farlige og derfor behandlet uten å søke legehjelp i en rekke tilfeller har fått alvorlige følger.

Mange av de skadede ble samtidig husville og det gjaldt også mange uskadede. Innkvarteringsproblemet ble akut. Hele dagen og i de følgende dager med møtte man over alt skadelidte med byldter og pakker av hurtig sammenraskede løsøregjenstander som så vidt mulig skulle bringes i sikkerhet. Men også rydnings-, og istandsetningsarbeidet begynte så å si momentant. Mang en leilighet som om morgenen var (tekst forsvunnet) håpløst ubeboelig var om kvelden atter nødtørftig ryddet – (tekst forsvunnet) at livet likevel skal gå videre.